

Νωέλληνη 21/4/1940

ΤΟΥ ΚΛΕΩΝΑ ΠΑΡΑΣΧΟΥ

“Έγινε πάλι λόγος — άς μὴν πῶ ἀπὸ ποιῶν, δὲν ἀξίζει τὸν κόπο — σ’ ἓνα περιοδικό, γιὰ τὴν ἀδυναμία τῆς λογοτεχνίας μας νὰ περάσει τὰ ἑλληνικά σύνορα. Ὁ καλὸς ἄνθρωπος θέλει — σὰ νὰ ἦταν αὐτὸς μόνον ἔμπειρος — νὰ μᾶς βγάλει ἀπὸ τὸ πλανερὸ ὄνειρό μας! Μεταφράζονται κάπου-κάπου ἔργα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας σὲ ξένες γλώσσες. Ἀλλὰ τὰ μεταφράζουν ποιοί; Λόγιοι τῆς ἀράδας ἢ δάσκαλοι ποὺ δὲν ἔχουν τί ἄλλο νὰ κάνουν. Καὶ τὰ διαβάζουν ποιοί; Ὅχι νέοι, γυναῖκες, ὑπάλληλοι, γιατροί, δικηγόροι, τὸ «μεγάλον κοινόν», ἀλλὰ πέντε-ἕξη ποὺ ἀσχολοῦνται εἰδικὰ μὲ τὴ λογοτεχνία μας. Μ’ ἄλλα λόγια, ἡ «Εὐρώπη» πραγματικά, οὐσιαστικά, μᾶς ἀγνοεῖ πέρα ὡς πέρα.

Τὴ δυσάρεστη ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀνεξήγητη αὐτὴ διαπίστωση τὴν εἶχαν κάνει καὶ οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες ἀπὸ καιρὸ καί, μάλιστα, μ’ ἓνα αἰσθημα λύπης καὶ δ’ ἓ μὲ τὴν ἀλλεγρία ποὺ δείχνει τώρα στὴ διαπίστωση τοῦ γνωστότατου φαινομένου ὁ καλὸς ἄνθρωπος τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ τόσο, ἀλλή-

θεις, ἐνδιαφέρεται ὁ κακόμοιρος γιὰ τὴ λογοτεχνία μας καὶ τόσο πασιφίσει γιὰ τὴν προοπτικὴ τῆς. Ξέραν οἱ Ἕλληνες λογῶντες, ὅσο κοιμισμένοι καὶ ἂν εἶναι καὶ ὅσο κι ἂν τοὺς ἀρέσει νὰ ξεγελιοῦνται μὲ ὄνειρα, ὅτι ἑκατὸν εἴκοσι χρόνια ποὺ γράφονται ἑλληνικά λογοτεχνικά ἔργα, πλῆθος ἀπ’ αὐτὰ μεταφράστηκαν σ’ εὐρωπαϊκὲς γλώσσες καὶ παλιότερα καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια — δυὸ περιοδικά, ἡ «Γκρέτσια» καὶ τὸ «Ἑλληνισμὸν Κονταμποραίν», δὲν ἔκαναν καὶ δὲν κάνουν καὶ ἄλλη δουλειά — καὶ ὅτι ἀπ’ ὅλα τοῦτα τὰ ἔργα, ἴσως τρία μονάχα διακρίστηκαν καὶ ἀπ’ τοὺς μὴ εἰδικούς καὶ πάλιν ὄχι τόσο γιὰ λόγους καθαρὰ λογοτεχνικούς: Ὁ «Ὑμνος στὴν Ἐλευθερία» τοῦ Σολωμοῦ, ἡ «Πόσις» Ἰωάννα» καὶ τὸ «Βιβλίον τῆς Αὐτοκράτειρας Ἐλισάβετ», βιβλίο ἄλλωστε, τὸ τελευταῖον αὐτό, ποὺ δὲν ἀνήκει καθαρὰ στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἀφοῦ πρωτογράφηκε στὰ γερμανικά καὶ ὕστερα ὁ συγγραφέας τὸ μεταφράσας στὰ ἑλληνικά. Καὶ ἔξω καὶ ἐξἄκολουθοῦν νὰ ἔξωρουν καὶ κατ’ ἄλλο ἀκόμα οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες: ὅτι ὄχι τὸ εὐρωπαϊκὸν ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο κοινὸν τοῦ τόπου τῶν τοῦς ἀγνοεῖ, ὅτι τὰ βιβλία τοὺς, ὅταν δὲν εἶναι «ρομάντζ» γιὰ θυρωρούς, καμουφλαρισμένα ἢ μὴ, δὲν τὰ διαθέζουσιν παρὰ σχεδὸν μόνον ὅσοι «γράφουν» «ἔγραψαν» ἢ πρόκειται νὰ «γράψουν» καὶ ὄχι ὅλοι, ἀλλὰ οἱ διηγηματογράφοι ἢ ὅσοι αἰσθάνονται νὰ τοὺς σπρώχνει τὸ δαιμόνιον τοὺς πρὸς τὴ διηγηματογραφίαν, τοὺς διηγηματογράφους, οἱ ποιητὲς ἢ ὅσοι ἀκούνε νὰ φρουμάζει ὁ Πηγάς καὶ νὰ τοὺς καλεῖ γιὰ νὰ τοὺς βγάλει ἐκτὸς τοῦ Ἑλικῶνα, τοὺς ποιητὰς καὶ οἱ μυθιστοριογράφοι ἢ οἱ ἐκκολλητοί, οἱ Μπαλζάκ καὶ Φλωμπέρ τῆς Ἑλλάδας, τοὺς μυθιστοριογράφους, καταμερισμένους τὸ ἀντιμετώπισαν, σωτήριος καὶ ἀκαταρτίστως ἀπὸ καὶ τὸν τόπο μας πληθύνει τὸ λογοτεχνικὴ παραγωγή.

Νὰ ἐκτενέστε ὕστερα ἀπ’ αὐτὰ νὰ μᾶς γράψετε καὶ στὴν «Εὐρώπη»! Θὰ ἐπάρει ἀσφάλεια οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες νὰ εἶναι πολὺ ἀρκεῖς καὶ νὰ θέλουν νὰ παραδείξουν γι’ αὐτοὺς καὶ ποὺ ἔχει σχεδὸν τὴ δύναμιν νόμου. Πέρασαν ἀράγες, πολλοὶ συγγραφεῖς μὲ τὸν τόπον — καὶ μάλιστα βαλὼν τὰ σύνορα τῆς πατρίδας τοὺς: Γαλλία, πότε τὸ μεγάλο κοινὸν τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλλάδας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γερμανίας, κανένα ποιητὴ ἢ κανένα πεζογράφο Ὀδύγη, Τσέχο, Ὀυλάνδο, Γινδάρ, κανένα συγγραφέα καὶ πολυπληθέστερον λαὸν, Πολωνὸ ἢ Ἰσπανὸν, ἐπαναλασσίνον τὸ μεγάλο εὐρωπαϊκὸ κοινὸν καὶ ὄχι βέβαια, οἱ λεπτὲς τὸν διασφύρων τόπων, ποὺ αὐτοί, φυσικά, ἔξωρουν καὶ τὸν Οὐναμούντο καὶ τὸν Βάλντ Ἰνγκλάδ — παλιὸ «μπεγκέν» τοῦ Τάκη Παπατσώνη — καὶ τὸν Χιμενέζ καὶ τὸν Ματσάντο καὶ τὸν Γκάρτσια Λόρκα καὶ τὸν Βισπιάνο — γιὰ τὸ γνωρισμὸν τοῦ τελευταίου στὴν Ἑλλάδα δούλεψε ἐντατικά ὁ Σπύρος Μελᾶς — καὶ πολλοὺς ἄλλους. Μερικοὶ συγγραφεῖς, εἶναι ἀλήθεια, τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν ἔκαναν ἐξαίρεση στὸν κανόνα, ὁ Γιόχανσεν, ὁ Κίρκεγκάαρτ, ὁ Μπγιόρσον, ὁ Στρίντμπεργκ, ὁ Κνουτ Χάμσουν καὶ ἰδιωτὸς Ἰψεν, καὶ ἀπ’ αὐτοὺς στὸ πραγματικὸν μεγάλον κοινὸν τῆς Εὐρώπης δὲν ἔγινε γνωστὸς παρὰ μόνον ὁ Ἰψεν. Μονάχα ὁ Ἰψεν, δηλαδὴ, ἀπόχτησε πραγματικὰ παγκόσμιον φήμην, μίλησε στὴ συνείδηση ὅλων τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς γῆς.

“Ἀς ἀναλογιστοῦμε τί δύσκολο καὶ τί σπάνιον πράγμα εἶναι τοῦτο! Καὶ ὅμως γι’ αὐτὸ ἀκριβῶς πρόκειται. Γιατί, ὅταν λέμε ὅτι οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες δὲν κατάφεραν νὰ περάσουν τὰ σύνορα τῆς πατρίδας τῶν δὲν ἐννοοῦμε ὅτι δὲν κατόρθωσαν νὰ γίνουν γνωστοὶ στὸ μεγάλο κοινὸν τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Ἀγγλίας, ἢ τῆς Γερμανίας — κι’ αὐτὰ ὄχι, φυσικά, πολὺ εὐκόλο — ἀλλὰ ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ ὅλου τοῦ κόσμου. Αὐτά, ὅμως, πόσοι τὰ κατάφεραν; Μόνον οἱ πολὺ μεγάλοι συγγραφεῖς. Στὶς μέρες μας, ἕνας Κίμπλικ, ἕνας Γουέλς, ἕνας Βαλέρι, ἕνας Claudel, ἕνας Τόμας Μάνν, ὁ Μαίτερλικ, ὁ Ντ’ Αννούντιο. Χιλιάδες ἀγνωστώτεροι ἔχουν καὶ πλῆθος ἄλλοι συγγραφεῖς, βέβαια, σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπην καὶ στὴν Ἀμερική καὶ

ΑΚΑΔ

ΗΝΩΝ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠ' ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 1)

στις άποικίες της Άφρικής και στην Αυστραλία — σε όλο τόν κόσμο — οι άναγνώστες, όμως, αυτοί είναι κατανεμμένοι, άλλοι πολλοί, άλλου ελάχιστοι — ούτε ένας — και δε μπορούμε να πούμε ότι οι συγγραφείς αυτοί της «εβύτερης σειράς» — «δευτέρης» — όσον άφορά τη διάδοση — έχουν πραγματικά κατακτήσει τόν κοινό όλης της Εύρώπης ή όλου τού κόσμου. Πόσοι Γάλλοι συγγραφείς είναι εβύτερης άνωστου σπουδαιότητας που μιλιούνται τά άγγλικά; Και πόσοι Άγγλοι στις λατινικές χώρες; Και ακόμα στενότερα: πόσοι συγγραφείς λατινικών τόπων, της Ιταλίας της Ισπανίας, είναι γνωστοί σε άλλο λατινικό τόπο, επί παραδείγματι στη Γαλλία; Ακόμα και γιά τη διάδοση τού έργου τού Μτ' Άννουάτιο στη Γαλλίαξέρουμε τί σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι έντελώς ιδιαιτεροί του δεσμοί με την πατρίδα τού Βολταίρου και τού Φλωμπέρ.

Μά και οι «άγνωστοί»! Ώ! αυτοί πόσο δεν είναι και πόσο άδικα και πόσο έπιζήμια γιά τόν πολιτισμό άγνωστοί από τή μέγало κοινή της Εύρώπης ή όλου τού κόσμου! Πόσους Ρώσους συγγραφείς ξέρουμε; Όχτώ - δέκα. Και οι άλλοι, τόσοι και τόσοι σπουδαίοι, σημαντικοί, σπουδαιότατοι ίσως; Δεν τους ξέρουν παρά μόνο λίγοι ίσως και οι ειδικός άσολογισμένοι με την ρωσικήν φιλολογία». Και πόσους Ισπανούς και πόσους Πορτογάλους και πόσους Πολωνούς και πόσους Ιταλούς και πόσους Ούγγρους συγγραφείς γνωρίζει τόν μεγάλον ευρωπαϊκό ή παγκόσμιο κοινό; Πόσους γνωρίζει τόν Πέτερν, σπουδαιότατο Ούγγρο δοκιμιογράφο και κριτικό τού περασμένου αιώνα; Και ποίος γνωρίζει σήμερα τόν Ungarédi, σημαντικώτατο ποιητή, και τόσοι σύγχρονοι λιρικοί Πορτογάλους και Ισπανούς, περίφημοι, αξιολογώτατοι, πολύ άνώτεροι, πάντως, από πλῆθος άλλους που όλοι τους ξέρουμε ή που διαβάζουμε τά ποιήματά τους και που επικρίνουν σαν ικαριμύχες τά όνόματά τους;

Και οι πολλοί γνωστοί όμως, και οι «μεγάλοι συγγραφείς»: Αξίζει, αλήθεια, νά εξετάσουμε και αὐτῶν τήν «περίπτωση». Ο «Εβέρθερος» από τήν πρώτη στιγμή, κατακτητά όλάκερο τόν κοινό της Εύρώπης, τόν ίδιο και ο «Τσάλιντ-Χαρόλντ», τόν ίδιο και ο «άδον Κιχώτης» τού Θερβάντες, έπιτυχία, ή τελευταία, τόσο άπροσδόκητη γιά τόν καύμένο τόν συγγραφέα, πού κυριολεκτικά τά σπασίζει. Ο Δοστογιέφσκι όμως: Έπρεπε νά πεθάνει, ν' αποθεωθεί στην πατρίδα του, νά τύχει νά είναι και Γάλλος

πρέσβυς εκεί ένας λογοτέχνης, ό νέτ Βογκέ, γιά ν' άρχισοι νά γίνεται ό μεγαλύτερος Ρώσος συγγραφέας γνωστός μόλις κατά τή 1890, στη Γαλλία, και άπ' τη Γαλλία σε όλο τόν κόσμο. Και ό "Ι. Ψεν: Τού τάχαλε από τήν καλή, έν όνόματι τού λατινικού πνεύματος, στά τέλη σχεδόν τού αιώνα, ό Λεμαίτρ και τόν ίδιο καιρού, δεν έμεινε παρακάτω ό Σαρσά, όταν έγραφε γιά τόν «Κουκλόσιπτο», νομίζω, και όχι έντελώς άδικο, άλλωστε: «μὲς τάπε άλ' αὐτά, και πολύ καλλίτερα μάλιστα, ό Δουμάς!» Άν πείτε δά γιά τόν Κνουτ Χάμσουν, τρέλλα πού έχει δημιουργήσει, είναι όσο δε φανταζόμαστε περιορισμένη, καθαρά ελληνική. Και δε μιλώ γιά τούς συγγραφείς, άπειρους και πρώτης γραμμής πού τά έργα τους δεν είναι μεταφρασμένα στις κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, παρά έκρες μέσες, «έλεκτικὰς» — και ξέρουμε τί σημαίνει αὐτό — ή κουτσουρεμένα — και ξέρουμε ακόμα καλλίτερα τί σημαίνει και τούτο.

Και άν περιοριστούμε στους ποιητές: Τυχροί — και ήξερε ό Μοσχάκης πού έγραφε γαλλικά — όσοι εκφράζονται σε νλωσες με μετὰλη διάδοση. Γιατί οι ποιητές δε μεταφράζονται, και άπορεί κανείς πώς ό Γκαίτε έλεγε στόν Έκκερμαν γιά τούς Γάλλους ποιητές τού καιρού του: «Μπορούν νά μεταφραστούν τά ποιήματά τους στο πεζό, ή ουσία θα μείνει. Και τούτο όφείλεται στο ότι οι Γάλλοι ποιητές έχουν νιώσει τήν Κοπιάστε νά μεταφραστούν. Κόπιο, ή Σολωμός ή Κασάφης και νά δοίμε τί ούτ' έστι, ή μετ' έσ' άρμόδια, στε νά μεταφραστούν και άνα ποιή τή πεζογράφο, τόν Παπαδιαμάντη και θα δοίτε πώς και με την καλλίτερη μεταφράση, ή μίσημος θα βγει! Και όμως, μαζί με δυό τρεις άλλους, είναι τά πού μέγαλα άνήματα της λογοτεχνίας μας κ' έκείνη που ή μισοκρίση βάζει νά μεταφραστούν. Δε θα λεγε τίποτε στην ευρωπαϊκή συνείδηση, δε θα προέφερε τίποτε νέο, τίποτε πρωτότυπο, τίποτε σημαντικό, ό Σολωμός; ή ό Παπαδιαμάντης ή ό Κασάφης; Έί! όχι δά! Άς μὴν είναι τόσο μετριοφρονες γιά λογαριασμό της λογοτεχνίας μας όσοι όχι λογοτέχνες, όσοι «έπιστήμονες» της κάνουν τή μεγάλη χαρη ν' άσολογούνται μ' αὐτήν!

Έμείς οι λογοτέχνες, αντίθετα, καμαρώνουμε και δεν κρύβουμε τη χαρά μας και γεμίζουμε μ' έλπίδες γιά τόν μέλλον όταν σκεπτόμαστε ότι μετά τόσο νία λογοτεχνία έστράσε λογοτέχνες τόσο σημαντικούς, πού δά ήταν στοίχιμα κάθε λογοτεχνίας και πού δε θα ζήμιανε κανένας τόπος, κι ό πού μακρύνος, άν τους γνωρίζε και άν τους χαίρταν στην γλώσσα του! Δεν άν είναι, βέβαια, ούτε Μπαλζάκ, ούτε Γκαίτε, ούτε Δοστογιέφσκι, αλλά τέτοιους γίγαντες γέννησαν έθνη πάντε και δέκα και είκοι φορές πολυπληθέστερα από τόν δικό μας και μες σ' αιώνας πνευματική ζωή. Κάθε Γερμανός λογοτέχνης σήμερα είναι και ένας μάρτυρας! έλεγε ό Γκαίτε, "Όταν σκεπτόμαστε όχι μόνο τούς λογοτέχνες αλλά και όλους τούς άναριθμητους πνευματικούς εργάτες, έρευνητές, συλλέκτες υλικού, ιστοριοφίλες, φιλόλογους, λογής μελετητές, πού μόχθησαν πριν και μετά τήν πολιτική μας άποκατάσταση και όλα τά τελευταία έκατό χρόνια, γιά νά έξαγαρίσουν, νά δυναμώσουν, νά φωτίσουν τήν έθνική μας συνείδηση, γιά νά της δώσουν γανερά σημαδία, πού νά της δείχνουν πούθε κινεί και κατά πού δάταν σωστό νά τραβήξει, πού μόχθησαν τόσο άφιλόδοκoi, τόσο έπίμονοι, τόσο ή ρ ω ι κ έ, πολέμοντας με χίλια έμπόδια και αντίτάσσοντας τή πείσιμα τους και τόν πάθος τους και τόν ύψηλό τους σκοπό στη γύρω άβιαφορία, μπορούμε, δίχως καμιά κοφία άλαγονία, αλλά με τέλεια, ίσα-ίσα έπίγνωση τού πράγματος, νά πούμε ότι ό λόγος τού Γκαίτε είναι υυστός και γιά πολλούς Έλληνες λογοτέχνες και πνευματικούς δουλεύτες, πολύ περισσότερο ίσως παρ' όσο γιά τούς Γερμανούς, άν θρώπους τού πνευματος τών χρόνων τού Γκαίτε.

Οι Έλληνες λογοτέχνες και οι πνευματικοί εργάτες, λυγίζοντας κάποτε, λιγοψυχώντας, γλήγορα όμως, ξεβαρύνοντας και άλγινγεται στο βάθος, βουλίζουν μέσα στο έθνος τους και γιά τόν έθνος τους. Έγνοια τους έχουν πού πώς νά βουλίζουν όσο γίνεται καλλίτερα, εκεί όπου ο καθέας είναι ταχμένος και με τή μέσα πού έδωσε στον καθένα ό Θεός και έπίδα τή πώς νά φωτίζεται ολοένα περισσότερο τόν έθνος ώστε νά μὴ μείνουν οι πνευματικοί άνθρωποι του σε μία πικρή μόνωση, παρά νά βρίσκονται σε μία στενή και άδιάκοπη έπαφή με τούς γύρω τους, παίρνοντας από τούς γύρω τους και βινώντας τους δυνάμεις. Θά είναι, όταν γίνει αὐτό, υπεραρκεί ή ή πλερωμή τους και πέρα ως πέρα δικαιωμένος ό μόχθος τους. Και άν μία μέρα βγαλει και ό τόπος μας κανένα συγγραφέα, πού θα θελήσει νά τόν γνωρίσει και τόν «μεγάλο κοινό» της Εύρώπης, τόσο τόν καλλίτερο! Μπορεί νά βγάλει μπορεί και νά μὴ βγάλει, γιατί οι Φλωμπέρ και οι Μπωντλάιρ και οι Δοστογιέφσκιδες δεν είναι βιβλιοποντικές γιά νά φυτρώουν σά ρεπανάκια. Για τήν έλλειψη του: δε θα ρεύουν από τήν πίκρα οι Έλληνες λογοτέχνες όπως ρεύουν όσοι βλέπουν τώρα ότι δε διασφάζει τόν μεγάλο ευρωπαϊκό κοινό τά βιβλία μας. Οι λογοτέχνες θα έξακολουθούν νά κάνουν τή δουλειά τους όπως τήν έκαναν και ίσως τώρα. Και ένα μόνο θα παρκαλουν και ένα θα εδχονται: νά πώψουν, γιά τόν Θεό, μερικοί, σάν τόν καλό άθρωπο τού περιοδικού, νά ένδιαφέρονται γιά τή λογοτεχνία μας. Ή έγνοια τους, ή στοργή τους, τόν ένδιαφέρον τους, οι συμβουλές και τά φώτα των δε μίς χρειάζονται. Μπορούμε νά ζήσουμε και μπορεί νά προκόψει ή λογοτεχνία μας και δίχως νά μάθουμε τί άκριβώς πάχος είχαν οι φουιντες τών τσαρουνιών τού Καρσάκσκη, όταν πολεμούσε στην Άράχωθα, γιά τή λευτεριά μας, και άν ήταν 118 ή 119 ή 119 και μίος οι ποιητές πού τραγουδισαν με τόν ίδιο περίπου τρόπο πού τραγουδισε και ό Σολωμός, στην πρώτη ή στις δυό πρώτες ή στις δεκατέσσερις πρώτες στροφές τού "Υμνου του, τήν έλευθερία!